

נוביני קרקובסקיה Nowiny Krakowskie

ארגון יוצאי קרקוב בישראל
Zwiazek Krakowian w Izraelu
Association of Cracowians in Israel

כתיבה, עריכה והבאה לדפוס : לילי הבר
רח' הנוריות 31, הרצליה, 4672630
cracowassociation@gmail.com
טלפון : 054-4436366, פקס : 09-9579540
www.cracow.org.il

www.facebook.com/groups/cracowassociation

גליון 131 ינואר 2018 טבת תשע"ח

בטאון ארגון יוצאי קרקוב בישראל

ניצולי השואה בונים מדינה – בסימן 70 שנים למדינת ישראל

השנה נציין 70 שנים להקמת המדינה ו-73 שנים לסיום מלחמת העולם השנייה, אשר גבתה את חייהם של כ-6 מיליון מיהודי אירופה.

"יד ושם" בחר בנושא זה כמוביל את אירועי הזיכרון השנה, בדברי ההסבר לבחירה נכתב, בין היתר: "בתום מלחמת העולם השנייה בחרו רוב הניצולים להתרכז בבניית חיים, רבים מהם בחרו לעשות זאת בארץ-ישראל שהייתה בעיניהם "הבית". נדמה שבתולדות ההגירות אין דומה לסיפורם של העולים הניצולים. רק לעתים נדירות בהיסטוריה השתלבה קבוצת מהגרים שזה מקרוב באה בחברה הקולטת ונעשתה שותפה פעילה בעיצוב פניה ואופיה.

מיום שהגיעו ארצה פעלו הניצולים במקביל בשני מסלולים: עיצוב ושימור זיכרון השואה ועשייה ותרומה לחברה בכלל. החל משנות החמישים החלו ניצולי שואה להניח את היסודות לעיצוב זיכרון השואה. הם היו לראשוני החוקרים בתחום, מייסדי המוזיאונים ומוסדות ההנצחה וכותבי ספרי "יזכור" הקהילתיים.

פעילותם הענפה והמגוונת מלמדת על מחויבותם העמוקה לנושא ועל תחושת השליחות ההיסטורית שפעמה בהם. בתור מי שחוו את השואה על בשרם הם הבינו את מהותה וידעו שהם חייבים לתעדה. למען הדורות הבאים ומתוך חשש שמה שלא יסופר אפשר שיאבד ולא יתגלה לעולם החלו במפעל גביית העדויות והם חזורים תחושת שליחות ומחויבות לנרצחים. במקביל נטלו הניצולים חלק פעיל ביוזמות חקיקה שיבטיחו את מקומו של זיכרון השואה במדינת ישראל לדורות: בשנת 1953 חוקקה הכנסת את חוק "יד ושם" ובשנת 1959 את חוק יום הזיכרון לשואה ולגבורה.

בד בבד השתלבו הניצולים בבנייה ובתרומה לחברה הישראלית המתהווה. רבים מהם הגיעו צעירים וחדורי התלהבות והשתלבו עד מהרה במערך הלוחם של ארגוני ההגנה, הפלמ"ח, האצ"ל והלח"י, ועם קום המדינה נמנו עם שורותיו של צה"ל. במלחמת העצמאות היו ניצולי השואה כמחצית מן הכוח הלוחם ורבים מהם נפלו במערכה הזאת – חללים שבקושי הכירו את הארץ שנלחמו עליה והיו לעתים נצר אחרון למשפחות מסועפות שאבדו כולן. ואף-על-פי-כן הייתה ההשתתפות בלחימה בעבור רוב הניצולים בבחינת "נקמת התקומה". מעורבותם הקנתה להם תחושה של שייכות ושותפות בארץ החדשה שאליה באו זה מקרוב.

הניצולים היו לחלק בלתי נפרד מן החברה הישראלית וטביעות אצבעותיהם ניכרות בתחומים רבים: בהתיישבות, בתעשייה, במדע, בכלכלה, במשפט, באקדמיה ובתרבות. הם הוציאו מקרבם ציירים וגרפיקאים, משוררים וסופרים, ספורטאים ואנשי במה, מדענים ואנשי רוח. אותם שורדים, "אחד מעיר ושניים ממשפחה", נאבקו על שיקום חייהם ודבקו בחיים של עשייה ויצירה [...]"

לכבודכם, ניצולי השואה מקרקוב, בוני המדינה ומניחי התשתית לדורות הבאים, אנו מבקשים להביא בגליונות הבאים של בטאון הארגון את סיפור השתלבותכם ותרומתכם לבניית המדינה. אתם, וצאצאיכם, מוזמנים לשלוח לנו כתבה קצרה על השנים הראשונות בישראל, בניית חייכם החדשים, וכמובן - בליווי תמונה.

"עומדים אנו במשמרת"

מילים: אברהם שלונסקי
לחן: מרדכי גבירטיג

עומדים אנו במשמרת
מעל ראשינו כוכבים
שומר חבר, חברה שומרת
ובגדינו הרובים

חרש חרש מול מחתרת
זוחל ומתקרב אויב
חרש חרש במשמרת
לוטש פלי זין האויב

רוטט הלב, מה בצע פחד?
גורל יחיד - גורל הפלל
לאש נכון פלנו יחד
נגן על נפש ועמל

<https://www.zemereshet.co.il/song.asp?id=2565>

האמנם את הלחן כתב מרדכי גבירטיג? המנגינה שונה מכל יתר המנגינות של גבירטיג, ואין לה אופי יהודי.

פרופ' חיים קנובלר מספק את ההסבר הבא: ככל הנראה מדובר במנגינה עממית מאוקראינה, וגבירטיג חשב שהוא עצמו חיבר (או העתיק?).

גבירטיג, אשר שירת כחובש בבית חולים צבאי בקרקוב במלחמת העולם הראשונה, נחשף אז למנגינות עממיות רבות ושונות של בני העמים הרבים ששירתו בצבא. בין המנגינות הרבות, שמע גם את זאת, ואותה "אימץ".

ארגוני הסטודנטים היהודים בקרקוב

מלחמת העולם הראשונה במטרה לקדם עקרונות סוציאליסטיים יהודים. יחד עם זאת, כשהיה צורך ביצירת חזית אחידה נגד התופעות האנטישמיות, שיתף "איחוד" פעולה עם הארגונים הציוניים, וסייע מעשית במאבק על זכויות היהודים באוניברסיטה.

"אמונה"

הקורפורציה "אמונה" דגלה מבחינה רעיונית בתורתו של ז'אב ז'בוטינסקי, ודמתה מבחינת העקרונות והמבנה הארגוני לקורפורציות הגרמניות (שהראשונות בהן נוסדו עוד בתחילת המאה ה-19). היא היתה קטנה בהיקפה, אך מאורגנת היטב, לא מעט בזכות כשרונם של מספר חבריה.

בסוף שנות ה-20 התחזקה "אמונה", וזאת משתי סיבות עיקריות, לא קשורות אחת בשניה: בשנים אלו גדלה השפעתה של התנועה הרויזוניסטית בהסתדרות הציונית, ובמישור המקומי – החלה להתעצם האנטישמיות באוניברסיטה היגלונית, והקורפורציה, שאחד מעקרונותיה היה להגיב בכוח על פגיעה פיזית או פגיעה בכבוד הלאומי או העצמי, היוותה תשובה לכך.

"בר כוכבא"

אגודת "בר כוכבא", אגודת סטודנטים יהודים באוניברסיטה היגלונית, פעלה בשנים 1933-1939. היה זה ארגון בעל תכנים חינוכיים שהשתייך לזרם הציוני המתנגד לסיסמאות קיצוניות חברתיות, ושמר על נאמנות לפולין. בהווסדה מנתה 41 חברים אך מספר חבריה ירד עד לכ-20 בלבד.

"ארלוסוביה" Arlosowja

אגודת צעירים אקדמאים יהודים, על שמו של חיים ויקטור ארלוסורף, פעלה בקרב הסטודנטים היהודים של האוניברסיטה היגלונית בשנים 1934-1939. האגודה היתה בעלת אופי ציוני, והיתה פעילה חברתית ותרבותית בעיקר בתחום השפה העברית. הנאמן של האגודה היה הפרופ' פרידננד צוויג.

"גורדוניה"

אגודת "גורדוניה" קיבלה את תורתו של א.ד. גורדון, עמדה בקשר עם תנועת "גורדוניה", ומבחינה פוליטית הזדהתה עם תנועת ה"התאחדות" שבגולה, ועם "הפועל הצעיר" בארץ ישראל. היא תמכה בתנועת העבודה בא"י, ושמה דגש על הכנה לעליה. למרות מספרם הקטן יחסית של חבריה (כ-50) היתה פעילותה התרבותית-חינוכית בקרקוב בשנים אלה ענפה למדי, הן בקרב הסטודנטים היהודים והן בקרב הציבור היהודי. ברם, חבריה עסקו לא רק בנייהול עבודה חינוכית רחבה ב"מרכז הצעירים" ובארגון פקידים חברי "התאחדות" בשם "עבודה", אלא גם בהפצת הרעיון הסוציאליסטי, במאבק בהתבוללות ובעד שוויון זכויות אקדמי ליהודים.

(המשך בעמוד הבא)

להקמתם של ארגוני הסטודנטים האקדמאיים היהודים הראשונים בקרקוב, בסוף המאה ה-19, היה רקע רעיוני ציוני מובהק. בשנים אלה הגיע לשפל גל ההתבוללות בעיר, גל אשר נשבר עקב יחסו השלילי של רוב הציבור הפולני גם למתבוללים הקיצוניים. הרעיון הציוני של תחיה לאומית של העם היהודי בארץ ישראל החל להוות מוקד משיכה עבור האינטלגנציה היהודית בעיר, ובפרט עבור הסטודנטים שלמדו באוניברסיטה היגלונית. כעשרים ארגוני סטודנטים יהודים פעלו בקרקוב מסוף המאה ה-19 ועד פרוץ מלחמת העולם השנייה. חלקן ציוניות ואחדות דגלו בתורות אחרות, באחדות היה מספר החברים עשרות בודדות בלבד, ובאחרות – מאות.

"אוגניסקו"

הסטודנטים היהודיים בקרקוב, שמנו במחצית שנות ה-20 למעלה מאלף איש, היו מאוגדים גם בהתאגדות הסטודנטים היהודים של האוניברסיטה היגלונית לעזרה הדדית "אוגניסקו". היתה זו התאגדות א-פוליטית שמטרתה המרכזית היתה לסייע ולאפשר לנזקקים להמשיך בלימודים, ולייצג באופן רשמי את הסטודנטים היהודים כלפי סנט האוניברסיטה והשלטון הפולני. בשל אופיו הא-פוליטי של הארגון, היה זה הארגון היהודי היחיד שקיבל תמיכה כספית מהשלטונות.

למרות אופיו העל-מפלגתי של הארגון, הרי בארגון עצמו שלטו המפלגות באמצעות ארגונייהם האקדמיים. מדי שנה נבחר ועד בן 15 חברים, והשלטון ב"אוגניסקו" היה רוב הזמן בידי "השחר" (כ-90% מקולות הבוחרים הוענקו דרך קבע ל"השחר" ו-10% לארגונים הקטנים).

הארגון קיים שלושה מעונות סטודנטים בקרקוב, והגדול בהם ברחוב פשמיסקה (Przemyska) 3. היו אלה בתים גדולים ויפים אשר כל אחד שיכן כ-300 סטודנטים, בנוסף לאולמות קריאה ומטבחי הזנה; סייע במתן הלוואות לזמן ארוך למעוטי יכולת, הגיש ארוחות חמות במחיר מוזל ובמקרים מסויימים חינוס, ארגן קייטנות קיץ באיזורים הרריים.

"אחדות"

אגודת הצעירים האקדמאים של האוניברסיטה היגלונית "אחדות" נוסדה ב-1933 אך במהרה, בשל סכסוכים פנימיים, חדלה מלפעול. בשנים 1934-1935 היו נסיונות להחיותה בשם אחדות – ליגה לעובדי פלסטין, אך גם נסיונות אלה לא צלחו. האורינטציה של חבריה היתה "פועלי ציון".

"איחוד" Związek

ארגון הנוער היהודי הסוציאליסטי "איחוד" היה בעל אורינטציה לא-ציונית, וחבריו דגלו באידאולוגיה של ה"בונד" ושללו את הרעיון הציוני. הארגון הוקם עוד לפני

ארגוני הסטודנטים היהודים בקרקוב (המשך)

"הגנה"

בשנות השלושים חלה הרעה משמעותית ביחסים שבין הסטודנטים היהודים לבין אלה הפולנים ובתנאי הלימוד של היהודים, לאחר שכבר במחצית שנות העשרים החלו חיכוכים, הפגנות ומהומות אנטישמיות באוניברסיטה וברחוב. במחצית שנות השלושים הועלתה הסיסמה של "נומרוס נולוס", ומספר פקולטות נסגרו בפניהם כליל.

כתוצאה מכך פחת במידה ניכרת מספרם של הסטודנטים היהודים בקרקוב ובפולין כולה. בנוסף הונהג "גטו של ספסלים" גם בפקולטות שהיו פתוחות בפני יהודים, כגון משפטים, ובתגובה לכך עמדו היהודים בזמן ההרצאות.

הצורך בקבוצות הגנה באוניברסיטה נגד התנפלויות אנטישמיות, הביא להקמת ארגון "הגנה", שרוב חבריו היו מבין חברי ארגון הסטודנטים "קדימה" ו-"אמונה". קבוצות אלה שהיו תחילה בעלות מספר חברים מצומצם והשפעה מוגבלת, אולם חבריהם היו בעלי חוסן גופני, הצליחו לגרוף את כל הנוער האקדמאי הציוני להגנה מפני כניסת מסיתים אנטישמיים לשטחי האוניברסיטה.

"השחר" – Haszachar – Przedświt

בשנת 1987, השנה שבה התכנס הקונגרס הציוני הראשון, מתארגנת קבוצת אקדמאים יהודים ונוסד ארגון "השחר". "השחר" נוסד ביוזמת קומץ "משוגעים"

לציונות, ובתחילה נמנו על שורותיו רק כמה עשרות סטודנטים שהיו כ-1% מהאקדמאים היהודים (חיים הילפשטיין ושמאל וואר הפטיג היו מהראשונים ומהבולטים בהם). האחרים היו "אדומים" או "לבנים". אולם, כבר כעבור שנים אחדות, כשהצטרפו

לארגון סטודנטים נוספים ובפרט שמעון פלדבלום, התחזק "השחר" באופן משמעותי והחל להתרחב והיה לארגון המייצג של הנוער היהודי האקדמאי באוניברסיטה. ב"השחר" היו מאורגנים רוב תלמידי האוניברסיטה היגלונית וכן תלמידי בתי ספר גבוהים אחרים.

"השחר" היה לארגון בעל סניפים בכל עיירות שלזיה וגליציה המערבית, וכתובתו של המועדון הראשי ברחוב סטרדום בקרקוב, היתה ידועה לכל יהודי האזור. מידי יום ה' נערכו במקום הרצאות, בהן השתתפו אורחים ומנהיגים ציונים. את הארגון ניהל ועד בן 20 חברים, ובראשם נשיא, שנבחר על ידי החברים מדי שנה.

פעילותו העיקרית של "השחר" היתה בשטח החינוך הציוני: התרמות עבור קק"ל וקרן היסוד, הסברה והחיאת השפה העברית. כמו כן ערך "השחר" תעמולה ציונית נרחבת בין הסטודנטים היהודים כדי למשוך אותם לשורותיו, תוך שהוא נאבק נגד זרם ההתבוללות. במישור הסוציאליסטי יצא "השחר" להגן על זכויותיהם של הסטודנטים היהודים.

מעון הסטודנטים של אגודת אוגניסקו בפשמיסקה 3

בדומה לארגונים אחרים, נאלץ גם "השחר" להפסיק את פעילותו עם פרוץ מלחמת העולם הראשונה, אך כבר בשלהי שנת 1915 נעשו צעדים לחידושה. היוזמה לכך באה מקומץ חברים מחניכי "עקיבא" – תנועה ציונית של תלמידי בתי ספר תיכוניים בקרקוב, שהיוותה אז עבור רבים מעין פרוזדור ל"השחר". אף על פי שחברים אלה הצליחו למשוך לשורותיו של "השחר" מספר סטודנטים שלא גוייסו או שלא עזבו את העיר, חודשה פעילותו המעשית של הארגון רק בשנת 1916, לאחר שהצטרפו לארגון, בעקבות תעמולת חברי "השחר", מספר צעירים יהודים שהגיעו לקרקוב מערי פולין הקונגרסאית.

אחד התפקידים החשובים של "השחר" בתקופת השלטון האוסטרי והמלחמה היה לשכנע את הנוער היהודי שנרשם לאוניברסיטה להכריז על לאומיותו היהודית בעת ההרשמה, לאומיות שהאוניברסיטה עדיין לא הכירה. הארגון יזם פגישות שבועיות של האקדמאים הציונים ששרתו בצבא בקרקוב, דאג למשלוח חוזרים חודשיים לחבריו ה"סניורים" שהיו בחזיתות וסיפק להם מידע על החיים היהודיים בעיר, על הנעשה בתנועה הציונית בכלל וב"השחר" בפרט.

עם התרחבותה וחיזוקה של התנועה הציונית בקרקוב, בתקופה שלאחר מלחמת העולם הראשונה, גדל והתחזק גם "השחר". רוב מנהיגי התנועה הציונית בעיר, שהונהגה על ידי אקדמאים, היו "סניורים" של "השחר". הסטודנטים הציונים היו באותה עת את הרוב המוחלט בין הסטודנטים היהודים בעיר, ו"השחר", שאיגד את כל הסטודנטים הציונים, נעשה שוב מרכז חשוב של הפעילות הציונית בקרקוב. פעילות זו התבטאה בעיקר בעריכת הרצאות, הוצאת כתב עת חודשי "צופים" ועיתון קיר קבוע, ארגון מחנות קיץ, מכירת שקלים, וסיוע לתנועה הציונית בעיר במסע הבחירות למוסדות היהודיים, העירוניים והבחירות ל"סיים". מדי שנה נערך על ידי "השחר", באחד האולמות המפוארים שברובע הלא-יהודי, ערב "מכבים", אליו באו אלפי יהודים שלא מחברי "השחר". ערב זה הפך למושג בקרקוב כולה. "השחר" היה גם אחד ממארגני העד-לא-ידע המסורתית בחג הפורים.

(המשך בעמוד הבא)

ארגוני הסטודנטים היהודים בקרקוב (סוף)

מאורגנים במפלגה הסוציאליסטית הפולנית (PPS) וכונו "אדומים". הסטודנטים היהודים המתבוללים, שלא נטלו חלק בחיים הפוליטיים, כונו "לבנים".

"מוריה"

אגודת אקדמאים דתיים "מוריה" נוסדה ב-1931 בקרקוב על ידי סטודנטים יהודים דתיים באוניברסיטה היגלונית בקרקוב נוסדה בשנת 1931. האגודה היתה בעלת אופי חינוכי, וחבריה נהגו להעביר סמינרים תלמודיים ופילוסופיים וארגון הרצאות בנושאי תלמוד ותנ"ך. מקום המפגש היה במקום מושבו של ועד הקהילה, ברחוב סקבינסקה 2, ובשנת 1934 היו בה 24 חברים.

"צעירים" Jüngste

איגוד נוער האקדמי היהודי שהיה קשור לזרם המרכזי הסוציאליסטי, הוקם ביולי 1927 והתפרק מספר חודשים מאוחר יותר.

"שיתוף פעולה" Współpraca

ארגון צעירים אקדמאים יהודים בעלי אוריינטציה חינוכית ותפיסה לאומית פולנית, שפעל בשנים 1936-1939. בארגון היו חברים כל שנה כ-20 איש.

ארגונים אחרים

בעיר פעלו גם "זידנוצ'ניה" של המתבוללים, "אחדות" של "פועלי ציון", הקורפורציה של הציונים הכלליים "קדימה", שפרט לצד הרעיוני-פוליטי, דמתה ל"אמונה", וארגון א-פוליטי של "חובשים יהודים" לעזרה עצמית ובו כ-60 חברים.

עם פרוץ מלחמת העולם השנייה בא גם הקץ על ארגוני הסטודנטים היהודים בעיר, ארגונים שאחדים מהם, ובעיקר "השחר", רשמו דף מפואר בהיסטוריה של קהילת יהודי קרקוב.

בתחילה היה "השחר" ארגון אקדמאי כללי, בלי גוונים מפלגתיים. רק לאחר שבשנות העשרים הסתעפו החיים הפוליטיים בקרב היהודים בפולין, ובכלל זה בקרב יהודי קרקוב, בעיקר לגבי הדרך הנכונה והמהירה להשגת פתרון לבעיה היהודית, התפלגו הדעות, דבר שהביא לפילוג למספר מסגרות. גם בקרב הציונים התרחבה קשת הדעות, בעיקר באשר לדרך הגשמת הרעיון הציוני, ובמחצית שנות העשרים חל פילוג גם בארגון "השחר". הרוב נשאר במחנה הציוני הכללי, במרכז, חלק הזדהה עם השמאל הציוני סוציאליסטי והקים את "גורדוניה" (האקדמאית), והחלק האחר הצטרף לאגף הימני והתארגן בקורפורציה "אמונה".

"חיים" Życie

ארגון לא ציוני בעל אוריינטציה קומוניסטית מובהקת, ובשל כך הוכרז על ידי השלטונות כבלתי חוקי. בארגון זה, שהשפעתו בקרב הסטודנטים היהודים היתה קטנה, היו גם כמה סטודנטים פולנים.

"חובבי גלגלים" Koła Miłośników Krajoznawstwa

אגודת סטודנטים יהודים חובבי סיורים, ערכה פעילויות רבות ומגוונות כולל סיורים מודרכים, תערוכות צילום, והרצאות. הארגון הוקם במרס 1926 ומספר חבריו בשנת 1934 עמד על 96, בשנת 1937 ירד מספר החברים והיה 38 בלבד.

"חרות" Chejruth

אגודה סטודנטים צעירים יהודים סוציאליסטים באוניברסיטה היגלונית, שעקרונותיה מתבססים על סולידריות בינלאומית של הפרולטריון. בארגון היו כ-30 חברים ועמדותיהם היו אופוזיציוניות ל"השחר" ול"האיחוד".

"לבנון"

עד שלהי המאה ה-19 היתה רק התארגנות מעטה של אקדמאים יהודים בקרקוב ובסביבתה, בעיקר במסגרת של סטודנטים יהודים "לבנון". האגודה גדלה תוך זמן קצר, ואף החלה בפעילות ענפה והסברה עיונית בקרב הסטודנטים ובקרב הציבור היהודי בעיר, אך היא לא האריכה ימים, בעיקר בשל חילוקי דעות פנימיים. ניסיונות אחרים לגבש את האינטליגנציה היהודית בגוף ארגוני, ביניהם פניה של יהודי העיר טרנוב, בהם רופאים ועורכי-דין, אל מנהיגי היהדות בקרקוב שיעודדו הקמת ארגון סטודנטים, לא צלחו.

הסטודנטים היהודים שלמדו באוניברסיטה היגלונית לא גילו זיקה לעסקנות ציבורית, בעיקר בשל ההתבוללות היהודית החזקה, הפחד מגילויי אנטישמיות וכן אדישותה של האינטליגנציה היהודית לבעיות הפוליטיות. יחד עם זאת מספר סטודנטים כתבו ופרסמו מאמרים בנושאים פוליטיים. אלה היו

חדר במעון סטודנטים של אוגניסקו

סבתי מינדל בורנשטיין הי"ד (15.3.1945-25.10.1888)

היה לה הרבה. ידעתי שכמות הלחם שקיבלה לא הייתה גדולה, ויכולה הייתה בקלות לסיימה יחד עם בנותיה.

אבי היה אומר ש"אין לשפוט אדם כל עוד אינך מכיר אותו היטב. ברגעים כאלה אפשר להכיר אנשים היטב".

לילי הבר

1. עם חיסול מחנה הריכוז פלשוב גורשו לאושוויץ סבתי ושלושת בנותיה: הבכורה בלה, אמי טוניה, והצעירה גוסטה. ב-18 בינואר 1945 החלו כל הארבע את צעדת המוות והגיעו יחד למחנה הריכוז רוונסבריק צפונית לברלין. אמי ואחותה הצעירה גוסטה נשלחו למחנה סמך, נוישטדט גלווה, ושם שוחררו על ידי הצבא האמריקאי ב-8 במאי 1945. סבתי נרצחה בתאי הגזים ברוונסבריק במרס 1945, ודודתי, בלה, מתה בבית החולים חודש לפני תום המלחמה.

2. הבר, מאיר מקס בורנשטיין, נשלח עוד מפלשוב למאטהאוזן ושם ניספה. ככל הנראה היה זה מישהו אחר מבני המשפחה שהכיר את סבתי.

'בורנשטיין! בורנשטיין!' היה זה בנה² של גברת בורנשטיין שהשליך לה מעט לחם מעבר לגדר. [...]

חשתי בפת לחם נדחפת לידי. היתה זו הגברת בורנשטיין שדחפה אותה לידי. לא האמנתי. במחנה, בפלשוב, כולם קראו לה מכשפה. ואילו עכשיו, כשכל חתיכת לחם נחשבת לאוצר, היא חלקה את הלחם היקר איתי! מעולם לא נתנה דבר לאיש. גם כאשר

לא הכרתי את סבתי מינדל בורנשטיין. לא ידעתי עליה דבר. ידעתי רק את שמה ושמות הוריה, תהילה לאופר ומאיר שטרן. רק תמונה אחת שלה שרדה, ואותה מצאתי בבקשה לרשיון שהות בגטו בארכיון של קרקוב, שם מצאתי גם את תאריך לידתה. כל פיסת מידע על סבתי מינדל יקרה לי מאד.

והנה, בספר של ארנה אסתר שפגסטר-פרידמן "ארוכה הדרך הביתה..." בפרק "אושוויץ - מחנה לדוגמא" היא כותבת: "היה זה חודש נובמבר, שלג ירד, הרוח חדרה לעצמות מבעד לסדינים הרטובים. היינו ערומות ורעבות, קפאנו מקור. הלילה ירד ועדיין דבר לא התרחש. הצטופפנו, נצמדנו זו לזו על מנת להתחמם מעט. לידי ישבו אירקה, גברת בורנשטיין ובנותיה¹, ועוד מספר בנות שהגיעו איתנו מפלשוב.

כאשר החשיך לגמרי שמענו לפתע קולות גברים קוראים מעבר לגדרות התייל. היו אלה הגברים הכלואים שחיפשו קרובים. מישהו קרא

על מיסים ועל מקצועות ברפובליקה הקרקובאית

מטריות, 1 עוזר ו-5 חניכים; 27 זהבים, 12 עוזרים ו-27 חניכים; 73 חייטים, 28 עוזרים ו-32 חניכים; 10 זגגים ו-3 חניכים; 23 נחתומים, 13 עוזרים ו-21 חניכים; 22 שזרים, 17 עוזרים ו-15 חניכים; 4 פחחים, 2 עוזרים וחניך אחד.

בהשוואה לבעלי מלאכה לא יהודים הרי שבין בעלי המלאכה היהודים לא היו בורסקים, כפפים, עושי אבנטים, עושי פאות נוכריות, רפדים, רצענים, נגרים, עושי מקטרות, עושי מסרקות, עושי עגלות, חרשי עצים, שענים, כורכים, צבעים, חבתנים, קדרים, מסגרים, נחשתנים, לוטשים, מייצרי ממתקים ופייחים.

סוגי הסוחרים בקזימיני היהודית, בשנת 1845 היו: 41 סוחרים בסחורות קולוניאליות, סוחרי בדים – 77, סוחרי ברזל – 4, סוחרי אריגים – 6, סוחרי יין – 3, סוחרי משי – 1, סוחרי גלנטריה – 3, סוחרי חרסינה וזכוכית – 2, סוחרי תכשיטים – 2, רוכלים 108, סרסורים 3, חפנים ובנקאים 3, עמילים 1.

חלקם של היהודים בתעשייה היה זעיר – היה בית חרושת לחרסינה וכלי בית מחומר גולמי ארצי של גרינבאום, בית חרושת לליקרים של לבנשטיין ומשרפה ללבנים של ברוך.

במאמרו של ד"ר. נ.מ. גלבר ב"ספר קראקא" מתפרסמת רשימת מיסים ששולמו על ידי היהודים, בנוסף למיסים הכלליים שהוטלו על כל האוכלוסיה. בין אלה היו גם:

- ◆ מס אישי-עסקי ששולם לפי תשעה סוגי רכוש מכל התושבים, חוץ מן האיכרים מחוסרי כל.
- ◆ מס קרקעות
- ◆ מס ארובות
- ◆ מיסים על בתי מרזח, ירידים, משטרה, מצרכים ומס מבואות
- ◆ מס מחט – מס חכירת אדמה
- ◆ מס בשר כשר
- ◆ מס להחזקת בארות והתקנת מדרכות בעיר היהודית
- ◆ מס מיוחד ששילמו היהודים בעד החזקת אנשי שרות ומיניקות יהודיות
- ◆ מס משקאות (הוחכר במכרזים)
- ◆ מס לתיקוני בארות ותעלות ביוב

לפי רשימת המשטרה היו בשנת 1845 בעלי מלאכה יהודים בעיר היהודית כדלהלן: 41 סנדלרים, 20 עוזרים ו-9 חניכים; 3 כובענים ו-3 חניכים; 25 פרוונים, 18 עוזרים ו-10 חניכים; 8 חרטים, 8 עוזרים ו-9 חניכים; 7 עושי

שנה חדשה החלה ושוב אנו מבקשים תשלום דמי החבר לארגון לשנת 2018 בסך 150 ש"ח

נא לשלוח המחאה על סך 150 ש"ח לפקודת ארגון יוצאי קרקוב לרחוב הנוריות 31 הרצליה, 4672630

או לבצע העברה לחשבון הארגון בבנק איגוד (13) סניף הסדנאות (079) חשבון מספר 216789

חיי אדם ככרטיס ניקוב ...

לפני שנים אחדות נפתחו ארכיוני גרמניה הנאצית לציבור. מידע עלום וידע היסטורי שאין ערוך להם הפכו נגישים לחוקרים וגם ליחידים, שחיפשו – עד עתה לשווא, מידע אודות משפחתם בתקופה ההיא.

חלק מן המסמכים, שהסיפור הבא גלום בתוכם, הם סיפור בפני עצמו. הם הופקו בעזרת מכוונות חישוב, מחשבים, המבוססים על שיטת הכרטיסים המנוקבים. היו אלה מכוונות של חברת אי.בי.אם (IBM) שכונו הולרית' (Hollerith), על שם הממציא הרמן הולרית'. חברת אי.בי.אם ארה"ב שיתפה פעולה, ובכך, באמצעות חברת הבת בגרמניה, שלא הייתה אלא חברת קש, תמכה למעשה בגרמניה הנאצית. על מכוונות הולרית' נאמר, שהשוואה לא הייתה יכולה להתבצע בלעדיהן.

מכוונות ההולרית' הפכו בני אדם לכרטיסים מנוקבים: חורים עגולים וחריצים מוארכים. הן פרטו – במהירות, ביעילות ובסדר מופתי – חיים שלמים ומלאים, והפכו אותם לקודים ולצפנים שמשמעותם בסופו של דבר – מוות והכחדה. "מוות טבעי", שנגרם מהתעלות באסיר, או מדחיפתו מטה "במעלה המוות", קודד כ-C3 ו-F6 היה הצופן למה שבעצמו היה קוד בראשי-תיבות: SB. כלומר Sonderbehandlung, "טיפול מיוחד" ... מספר הזיהוי של האסיר, 'מספר-הולרית', הוטבע בכרטיס הניקוב בעמודה 22, זו שבעזרתה מנו את המתים. הקודים של סיבות המוות הוטבעו בעמודה 24, וכך יכלו הממונים לדווח את כל הדרוש בכל רגע נתון, לממונים שמעליהם.

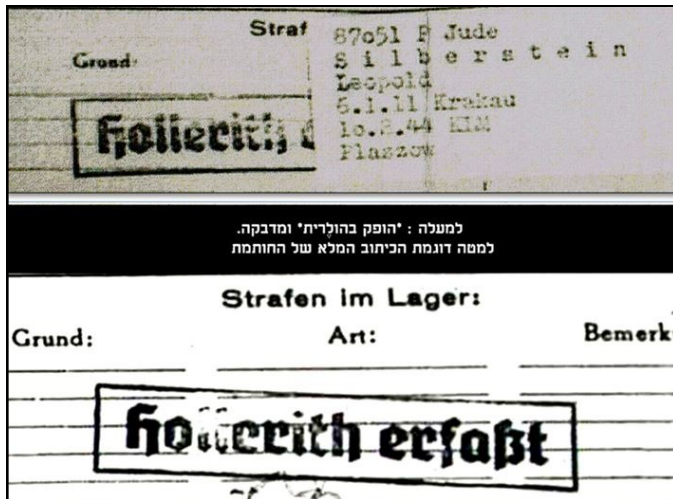
"בכל תופת יש היררכיה – לכל קוד-הולרית הייתה תוצאה" (משחק מלים בגרמנית = Jede Hölle hat eine – Hirarchie, Jeder Hollerith-Code hatte Folgen). כך כתב העתונאי כריסטיאן האלבה על המחקר של אדווין בלאק: "אי.בי.אם והשוואה" (ברלין, 2001).

הסיפור שנוצר באמצעות המסמכים האלה, הוא סיפורם של החברים פולדק ויוזק. רק הודות לניירות הללו אפשר היה לדעת, ואולי גם לנסות להבין, את אשר קרה, כיוון שהשניים, כמרביית הניצולים והשורדים, שתקו שנים רבות.

"... עוד מלפני המלחמה" (זה היה הביטוי שהשתמש בו אבא, כשדיבר על העולם שנקטע בספטמבר 1939), היה למשפחת אבי ידיד קרוב מאד. בתחילה הוא היה "דוד" פולדק ואחר כך משגדלתי הוא היה "באקאנטער" – מכר, ידיד – של המשפחה "עוד מקרקוב". משבגרת אף יותר, הפך פולדק והיה למי ש"עבר את המחנות" יחד עם דודי, אחי אבי, יוזק.

ביטוי זה, "עבר את המחנות", היה הצופן לחברות וידידות שאין להם גבולות ושיעור ושאינם ניתנתים לתיאור. דמם של אלה שנשאו צופן זה, היה 'סמך' הרבה יותר מדמם של בני המשפחה. הכינוי 'פולדק השמן' היה שגור בפניו הילדים עד שהוסבר לנו, בארשת פנים חמורה, שזה "משם" וחדלנו מזאת באחת.

אריה-ליאופולד זילברשטיין היה שכנם וחברם הטוב של בני משפחת שטרנגסט וידידם של כל האחים עוד מילדותם, אך חברותו עם יוזק – יוסף שטרנגסט –

זוקקה במחנה הריכוז פלאשוב ונמשכה במחנה העקורים בלינץ שבאוסטריה, לשם התגלגלו והגיעו כל אחד בנפרד. פולדק נשלח מפלאשוב למחנה הריכוז מאטהאוזן ואילו יוזק שנכלל ב'רשימת שינדלר' – הוא היה מכוונאי דיולים מוכשר – נדד עם המפעל למחנה ברילניץ שבצ'כיה ולאחר השחרור הגיע גם הוא למחנות העקורים באזור לינץ.

לשם הגיע פולדק חולה מאד. תוחלת החיים במאטהאוזן ובמחנות העבודה מסביב הייתה קצרה ביותר – התנאים, מחצבות הגרניט ו'מעלה המוות' גבו את מחירים. פולדק שהועבר למחנה הלוויין של מאטהאוזן – לינץ-III – שרד במחנה זה מאוגוסט 1944 ועד השחרור במאי 1945 – כתשעה חודשים. זהו אמנם זמן שיא, אך מוראותיה של התקופה הוטבעו בגופו.

יוזק שהיה גדל-מידות, איש חסון וספורטאי מנעוריו, שימש בתפקיד שיטור כלשהו באזור לינץ ויכול היה, ככל הנראה, לתמוך בידידו. כך עשה עוד בפלאשוב, עת ניצל את מעמדו המועדף כמכוונאי. במשפחה היה ידוע הסיפור, כיצד הברית יוזק מן המחנה, את אחת מידידותיו שהייתה בהריון. האישה אכן ניצלה והגיעה לישראל.

אין מסמכים מתקופה זו המעידים על מעשיו או עיסוקו של פולדק, אבל באחד המסמכים מן התקופה שבין שחרורו מלינץ-III ובין עלייתו ארצה ביולי 1949, נכתב: 'מסגר'.

גם ארצה עלו פולדק ויוזק יחד.

איש מן המשפחה שנשארה בקרקוב ומידידיה הקרובים לא ניצל. בואם של מי ששרדו, עורר התרגשות אדירה בין האחים: שני אחים ואחות שהיו בארץ-ישראל עוד משנות ה-30, והרביעי – אבי – שהגיע באמצע המלחמה כחייל פולני ביחידה הפולנית-בריטית של הגנרל אנדרס. חמשת האחים האחרים ובני ביתם, נספו. המשפחה הייתה כמרקחה והפולנית זיימז'מה ושטפה כמים הלודך ושוב. ביתו של האח הבכור בקרית-חיים, נבחר כמרכז ולשם התקבצו כולם. התרגשות המבוגרים שלוותה בבכי ודמעות, ללא כל "הדר פולני", התגלגלה ועברה בדרכה אלינו, הילדים, והפכה להשוואה אדירה – "ראיתם את האופנוע שיוזק הביא ואת האופניים שקיבלנו?!"

(המשך בעמוד הבא)

חיי אדם ככרטיס ניקוב... (סוף)

יוזק חי לו בקנדה וסיפר מדי פעם במועדוני קשישים בפלורידה על שינדלר, על הרשימה ועל המוצאות אותו בתקופה ההיא. פולדק עבר לאילת, שבשנות ה-50 הייתה עיירה קטנה שכוחת-אל ומוכת חום ושמשי, והיה הטבח בבסיס חיל ההנדסה שבעיר. באירועים משפחתיים היה עולה צפונה ובעברית מצוינת המתנגנת במבטא פולני מודגש היה "הורג" אותנו בהומור שלו, מפעיל את המצלמה – קונטאקס גרמנית משובחת – ושוקע בשיחה בפולנית מהירה עם המבוגרים. על מה שוחחו שעות כה רבות לא ידעתי. דמעות כבר לא היו, אך אנחות, צער של זיכרון ועצב היו גם היו.

בעברם היו אבא ויוזק בקבוצת "מכבי קרקוב". האחד נבחרת רוכבי האופניים והשני בקבוצת רוכבי האופנועים. האופניים שאבי קיבל היו מתוצרת דיימלר-בנץ-פוש – 'המילה האחרונה' של התשלובת התעשייתית האדירה מאוסטריה וזאת במדינת ישראל של 1949.

החברים הטובים ניסו יחד את מזלם בארץ ועד מהרה החליטו – שוב ביחד – להגר לקנדה. המסמך, שהפעם לא הונפק לפולדק, היה ויזת הגירה. הסיבה – מצבו הבריאותי של המבקש.

כאן נפרדו חיי החברים ושוב לא ייפגשו, אלא מעת לעת בביקוריו של יוזק בארץ.

שאל כוכבי

רוזה הרשטיין (1896-1982)

לכבוד מצילי אחים, רוזה הרשטיין ז"ל

רוזה הרשטיין לבית ארנולד הייתה מורה לפסנתר, ולפני המלחמה ניהלה בקרקוב גן מוזיקלי לילדים יהודים. היא הייתה נכה מלידה, וצלעה קשות. כשפרצה המלחמה ברחו רוזה עם משפחתה מזרחה, לפשמישל, שם, בעזרת תעודות מזוייפות, התחזו ללא יהודים. באומץ לב, קור רוח ודבקות במטרה הצליחה למלט מגטו פשמישל 9 אנשים, שהיא מציידת אותם בבגדים ובתעודות מזוייפות. את כל הקבוצה הבריחה לירוסלב, מרחק 35 ק"מ מפשמישל, ושם הם מצאו מחסה זמני. אחרי תלאות וטלטולים רבים ניצלו רובם, והגיעו לישראל.

לכבוד מצילי יהודים, יוזפה דאדק "חסידת אומות עולם"

אנה אנטנברג, בתם של יחזקאל אנטנברג (*) ומניה לבית פשבורסקי, הייתה רק בת חודשיים כשהגרמנים כבשו את פולין. יוזפה דאדק Dadak Józefa, פולניה עובדת רווחה, הסכימה להשגיח על התינוקת, אם חלילה יקרה משהו להורים.

ב-1942 גורשו ההורים של אנה מגטו קרקוב, ואנה הקטנה הוברחה ונמסרה ליוזפה דאדק, שסיפרה למכריה כי אנה היא יתומה קתולית. דאדק השגיחה על אנה במסירות אמיתית עד ינואר 1945, כשקרקוב שוחררה על ידי הצבא האדום.

אמה של אנה, מניה אנטנברג, שרדה, חזרה לקרקוב ויחד עמה היגרה לאוסטרליה, אך מעולם לא שכחו את המצילה.

ב-6 בספטמבר 1984 הוכרה יוזפה דאדק, על ידי יד ושם, כחסידת אומות העולם.

חניכי הבורסה והמנהלים, בערך במחצית שנות השלושים של המאה הקודמת יושבים מימין לשמאל: המנהל, יחזקאל אנטנברג הי"ד; הלה אלכסנדרוביץ; הנדבן סיני זיגמונט אלכסנדרוביץ;

(*) יחזקאל אנטנברג היה המנהל של "הבורסה" בקרקוב, ברחוב פודבז'זה 6, שהוקמה ונתמכה על ידי הנדבן הקרקובאי, סיני זיגמונט אלכסנדרוביץ.

יחזקאל אנטנברג המשיך לקיים את הבורסה גם בתנאים הנוראים של הכיבוש הגרמני, עד להקמת הגטו.

”אנו באנו ארצה לבנות ולהבנות בה” – מפעל מנעמים

מפעל מנעמים בע"מ הוקם בשנת 1950 על ידי רוזה ויצחק וולפיילר, ילידי קרקוב, אשר היו בגטו יחד עם שתי בנותיהן אלינה ורינה, וכולם ניצלו בזכות היותם ב”רשימת שינדלר”, וחתנם יצחק בירנהק.

רוזה ויצחק התגוררו בחיפה, והחלו לחפש עיסוק שיוכלו לעסוק בו מהבית ויוכל לפרנס אותם, וכך בעזרת טוסטר לאפיית וופלים, שהביאו איתם כשעלו לארץ, החלו להתפרנס.

המייסדים רצו לקרוא למפעל ”מטעמים” – תרגום מלעז של המילה ”דליקטס”, אך בשל אי ידיעה מספקת של השפה העברית, ניתן למפעל השם ”מנעמים”.

במהלך השנים הצטרפו למפעל בני הדורות הבאים, והיום מנהלים את המפעל בני הדור השלישי והרביעי.

משמאל לימין: יצחק (איגנץ) וולפיילר, בתו רנה בירנהק וחתנו יצחק

כותרים,

בגליון 130 של ”נוביני קרקובסקיה” פורסם מאמר על ועד הקהילה היהודית בפודגוז’ה, ובין היתר הוזכר שמו של שמעון דונקלבלום. שם המשפחה הנכון הוא דונקלבלום.

עזרא דונקלבלום נינו של שמעון דונקלבלום

מרים פלג כותבת בספרה ”מחוץ לחומות הגטו”: חורף 1939-1940 בקרקוב... על היהודים נאסר לנסוע ברכבות, אלא באישור מיוחד. בחשמלית הורשו היהודים לנסוע אך ורק בקרונות נגרים או בקרונות שחולקו בחבל שהפריד בין היהודים לבין הפולנים והגרמנים.

זמן קצר לאחר שיצאה גזירה זו חולקו מחדש החשמליות של קרקוב. הפעם הופרדו הפולנים מן הגרמנים, אך בעת הראשונה לא יכלו עדיין הפולנים לחזות שתבוא גם עליהם גזירה דומה, ובעיקר לא אלה שמצאו הנאה רבה ממראה ההפרדה בין היהודים לאחרים”.

מי מהקוראים מעוניין לקבל עותק של הגליון גם באמצעות הדואר האלקטרוני מתבקש לשלוח לנו את כתובת המייל שלו.

בנוסף, מידי פעם אנו שולחים, במייל, הודעות על אירועים העשויים לעניין את יוצאי קרקוב. שלחו לנו את המייל שלכם, ונעדכן גם אתכם.

בדף הפייסבוק של ארגון יוצאי קרקוב, בכתובת <https://www.facebook.com/groups/cracowassociation/> מתפרסם מידע רב על קרקוב ויהודיה, בעבר ובהווה. הצטרפו לדף.

אבלים על פטירתה של חברתנו

זהבה ברומברג ז”ל

ומשתתפים בצער המשפחה

אֶלְטֵע שׁוֹל

על דברי ימי בית הכנסת ה”ישן” (ביידיש: אֶלְטֵע שׁוֹל), העתיק ביותר בפולין, נחלקות דעות ההיסטוריונים.

יש הסוברים שהבית נבנה מלכתחילה במצוות המלך קזימייז’ לשם אקדמיה למדעים, ואחרי גירוש היהודים מהעיר קרקוב נמסר ליהודים, כפיצוי לבתי הכנסת שנעזבו על ידם.

אולם אין הוכחה היסטורית התואמת להנחה זאת, ולהיפך, אפשר להוכיח שאין יסוד להשערה זו, כיוון שהיהודים גורשו מקרקוב בסוף המאה החמש עשרה, ואילו בית כנסת זה נזכר כבר במחצית השנייה של המאה הארבע-עשרה.

מלבד זאת, הבניין עצמו, רעיון סגנונו, סידורו ההנדסי ועקרונות בנייתו מעידים על תכנון למטרת בית כנסת. הבית נבנה במתכונת מדוייקת של בית הכנסת העתיק בפראג – אולם תפילה מאורך, דו סטוי, שני עמודים תמירים לאורך הבית, שעליהם נשענת תיקרה מקומרת בסגנון גוטי המחולקת לשישה משטחים.

